

ри, О.Д. Святоцького. – К., 2002.

8. Потоцький М.Ю. Правове регулювання інтелектуальної власності в Україні: загальнотеоретичне дослідження: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2009.

9. Тверезенко О. Майнові права інтелектуальної власності як внесок до статутного капіталу господарського товариства // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2009. – № 6. – С. 50-59.

10. Харитонов С.О., Калітенко О.М., Зубар В.М. та ін. Цивільне і сімейне право України: Навч.-практ. посіб. / За ред. С.О. Харитонова, А.І. Дрішлюка. – Х., 2003.

11. Харченко Г.Г. Проблематика правової природи права інтелектуальної власності // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 3. – С. 172-178.

12. Харитонов С.О., Санахметова Н.О. Цивільне право України: Підруч. – К., 2003.

13. Яркіна Н. Правові проблеми захисту авторських і суміжних прав // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 4. – С. 99-107.

Надійшла до редакції 12.08.2011

ОСИПЕНКО О.О., асистент кафедри
(Луцький інститут розвитку людини
Університету «Україна»)

УДК 347.73 : 341.63

МІЖНАРОДНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ АРБІТРАЖ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ

Стаття присвячена розкриттю сутності міжнародного комерційного арбітражу, який набуває все більшої популярності як орган з розгляду міжнародних комерційних спорів. У статті вказано недоліки державних судів та переваги міжнародних комерційних арбітражів; критерії розмежування міжнародних та внутрішньодержавних третейських судів, міжнародного комерційного арбітражу та міжнародного арбітражу.

Ключові слова: міжнародний комерційний арбітраж, третейський суд, міжнародний спір, іноземний елемент, арбітрабельні спори, неарбітрабельні спори, арбітражна угода, арбітражне застереження, арбітражний компроміс.

Данная статья посвящена раскрытию сущности международного коммерческого арбитража, который все больше приобретает популярность как орган рассмотрения международных коммерческих споров. В статье рассмотрены недостатки государственных судов и преимущества международных коммерческих арбитражей; критерии разграничения международных и внутрисударственных третейских судов, международного коммерческого арбитража и международного арбитража.

Ключевые слова: международный коммерческий арбитраж, третейский суд, международный спор, иностранный элемент, арбитрабельные споры, неарбитрабельные споры, арбитражное соглашение, арбитражное предостережение, арбитражный компромисс.

This article devoted to opening the essence of the international commercial arbitration, which gets more popularity as body on trial the international commercial disputes. The lacks of national courts and advantages of international commercial arbitrations; criteria of differentiation the international courts and domestic courts of arbitration, international commercial arbitration and international arbitration are exposed in the article.

Keywords: the international commercial arbitration, arbitration tribunal (court of arbitration), international dispute, arbitration disputes, unarbitration disputes, arbitration agreement, arbitration warning, arbitration compromise.

У часи стрімкого розвитку ринкових відносин і встановлення тісних міжнародних зв'язків між різними державами, їх фізичними та юридичними особами все більшого значення набувають установи, наділені повноваженнями вирішувати спори, що можуть виникнути в процесі здійснення таких відносин.

Проблема міжнародного комерційного арбітражу нині є надзвичайно актуальною та полягає в тому, що хоча міжнародний комерційний арбітраж є недержавним органом з вирішення міжнародних спорів, однак не менш дієвим, а в багатьох випадках – навіть більш компетентним, зручним та прийнятним для сторін. Так, передача спору, що виникає з міжнародних приватноправових відносин, на вирішення внутрішньому судовому органу певної держави має низку недоліків, зокрема: здійснення правосуддя мовою однієї зі сторін або такою, що невідома для обох

учасників процесу; некомпетентність суддів щодо специфіки комерційних справ; тяганина в розгляді спорів у зв'язку з існуванням кількох інстанцій судового розгляду; додаткові грошові втрати сторін на перекладачів або компетентних адвокатів; неприйнятність проведення відкритих судових засідань у ряді комерційних справ тощо. Тому найчастіше сторони спорів, що виникають з міжнародних цивільно-правових відносин, прагнуть вирішувати їх у спрощеному та більш зручному для них порядку. Саме міжнародний комерційний арбітраж усуває чи хоча б нейтралізує зазначені й інші ускладнення національних судових органів різних держав.

Проблема міжнародного комерційного арбітражу тісно пов'язана з такими науковими та практичними завданнями, як забезпечення здійснення судового процесу компетентним органом з максимальною зручністю для самих учасників розгляду, усунення такого негативного явища, що ускладнює виконання судового рішення, як тяганина у розгляді справи та ін.

Розв'язанню проблеми міжнародного комерційного арбітражу присвячена велика кількість досліджень та публікацій. Багато уваги цьому питанню приділяють практикуючі арбітри, які рекомендовані Міжнародним комерційним арбітражним судом при Торгово-промисловій палаті України: В. Гуменюк, Т. Захарченко, І. Побірченко та ін.; науковці, що займаються вивченням даної проблеми: Г. Цірат, А. Довгерт. У своїх публікаціях вони розкривають сутність, види міжнародного комерційного арбітражу, поняття, види, зміст арбітражної угоди як підстави виникнення компетенції міжнародного комерційного арбітража, порядок розгляду спорів у цьому недержавному органі, шляхи взаємодії міжнародних комерційних арбітражів з державними судами, процедуру визнання та виконання арбітражних рішень території іноземних держав тощо. Усе ж невіршеними залишаються питання розмежування міжнародного комерційного арбітражу та третейських внутрішньодержавних судів і міжнародного арбітражу та низка інших питань, які буде розкрито в нашій статті.

Завдання цієї статті – висвітлити сутність та походження міжнародного комерційного арбітражу, його особливості та переваги, а також з'ясувати, чому міжнародний комерційний арбітраж стає все більш поширеним та прийнятним для учасників міжнародного комерційного обороту засобом вирішення міжнародних спорів.

Встановлення світових комерційних зв'язків, співробітництво резидентів різних держав у таких галузях, як інвестування, фінансування, виробнича кооперація, спричиняє збільшення кількості зовнішньоекономічних спорів і необхідність їх швидкого та справедливого вирішення. Саме у цьому полягає актуальність проблеми міжнародного комерційного арбітражу.

Міжнародний комерційний арбітраж як альтернативний спосіб вирішення міжнародних спорів має значно більше переваг у порівнянні з порядком вирішення спорів у державних судах. Тут не можна не погодитись з Л. Винокуровою, яка стверджує, що всі переваги міжнародного комерційного арбітражу пов'язані з тим, що більшість норм арбітражного законодавства має диспозитивний характер. Останнє дає змогу сторонам узгоджувати інші правила арбітражного розгляду, ніж ті, які передбачені в законі, тому сторонам відводиться активна роль у самій процедурі арбітражного розгляду і вони мають можливість впливати на всі стадії арбітражного розгляду. Це дозволяє говорити про високодемократичний характер арбітражу [1, с. 81-82]. Тобто розвиток інституту міжнародного комерційного арбітражу, до якого все частіше звертаються резиденти різних держав як до органу з вирішення виникаючих між ними спорів, пов'язаний з такими перевагами, як можливість самих сторін процесу впливати на суд шляхом формування його складу та визначення процедури розгляду, залучення до ролі арбітрів лише кваліфікованих фахівців тощо. Разом з тим міжнародний комерційний арбітраж є більш швидким, відносно дешевшим та майже остаточним порівняно з національними судами засобом вирішення комерційних спорів.

Термін «арбітраж» французького походження, у перекладі означає «третейський суд». Однак міжнародний комерційний арбітраж слід відрізнити від внутрішньодержавного арбітражу – третейського суду. Так, внутрішні розглядають спори між фізичними особами – громадянами певної держави – або її юридичними особами лише на підставі чинного матеріального чи процесуального законодавства певної країни, а міжнародний комерційний арбітраж вирішує спори, які виникають між суб'єктами міжнародного приватного права (обов'язковим є наявність іноземного елемента в такому спорі) у сфері міжнародного комерційного обороту. Таким чином, критерії, за якими третейські суди можна вважати внутрішніми, такі: сторонами спору

виступають фізичні та юридичні особи даної держави, спірні правовідносини мають внутрішньогосподарський характер, спір вирішується без застосування норм іноземного права та норм міжнародних договорів, набуття чинності рішення суду та його виконання здійснюється виключно на підставі національного закону держави [3, с. 144].

Від поняття «міжнародний комерційний арбітраж» слід також відрізнити термін «міжнародний арбітраж». В обох випадках йдеться про недержавні органи, які наділені повноваженнями розглядати спори. Однак в останньому спори розглядаються між суб'єктами міжнародного права, що виникають з міжнародних публічно-правових відносин владного характеру. Міжнародний арбітраж є одним із мирних засобів вирішення міжнародних суперечок, які виникають у процесі міждержавних відносин, тому сторонами є, як правило, держави. На відміну від міжнародного арбітражу, комерційні арбітражні суди розглядають спори, що виникають з цивільно-правових угод і пов'язані зі здійсненням міжнародного економічного та науково-технічного співробітництва [3, с. 144].

Якщо говорити про терміни «міжнародний» і «комерційний», то «міжнародний» має той же аспект, що і в міжнародному приватному праві: міжнародний комерційний арбітраж розглядає цивільно-правові спори міжнародного характеру, тобто такі, що ускладнені іноземним елементом. Термін «комерційний» вказує на характер спорів, які можуть бути передані на арбітражний розгляд [4, с. 262].

Легальних визначень міжнародного комерційного арбітражу не надається ані в міжнародно-правових, ані в національних актах. Однак міжнародний комерційний арбітраж розглядається як спосіб вирішення цивільно-правових спорів, що виникають у сфері здійснення комерційної діяльності між особами приватного права у випадках, коли ці спори ускладнені наявністю іноземного елемента, завдяки якому зазначені спори вирішуються спеціально створеними недержавними органами згідно з особливою процедурою, встановленою сторонами спору або визначеною в інший спосіб.

Не всі спори, що виникають у сфері міжнародних приватноправових відносин, можуть передаватися сторонами на вирішення до міжнародних комерційних третейських судів. Сферу застосування міжнародного комерційного арбітражу, тобто коло спорів, що виникають у сфері міжнародних комерційних відносин та які можуть бути передані на вирішення міжнародним третейським судам, визначає кожна держава окремо. Наприклад, ст. 38 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» визначено, що спори, які виникають між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, іноземними суб'єктами господарської діяльності у процесі такої діяльності, можуть розглядатись судами України, а також за згодою сторін спору Міжнародним комерційним арбітражним судом та Морською арбітражною комісією при Торгово-промисловій палаті України та іншими органами вирішення спору, якщо це не суперечить чинним законам України або передбачено міжнародними договорами України [5]. Ця загальна норма знайшла відображення та розвиток у Законі України «Про міжнародний комерційний арбітраж», який встановлює коло спорів, що є арбітрабельними за законодавством України, тобто можуть розглядатись міжнародним комерційним арбітражем. Згідно з ч. 2 ст. 1 Закону до міжнародного комерційного арбітражу можуть за угодою сторін передаватися спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоторговельних й інших видів міжнародних зв'язків, коли комерційне підприємство хоча б однієї зі сторін розміщено за кордоном, а також спори за участю підприємств з іноземними інвестиціями та міжнародних об'єднань, створених на території України [6]. Більш детальний, однак не вичерпний перелік спорів, які можуть бути передані на розгляд до МКАС при ТПП України, міститься у Положенні про Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України (додаток № 1 до Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж»). Аналогічно спори, які можуть бути передані на розгляд до МАК при ТПП України, передбачені в Положенні про Морську арбітражну комісію при Торгово-промисловій палаті України (додаток № 2 до Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж»).

Неарбітрабельними, за загальним правилом, є спори, які віднесені до виключної підвідомчості державних судів, у зв'язку з чим не можуть бути передані на розгляд до арбітражу. В Україні неарбітрабельними є спори, що визначені Законом України «Про міжнародне приватне право», ЦПК України та ГПК України: щодо нерухомого майна, якщо воно розміщене на тери-

торії України; пов'язані з реєстрацією чи ліквідацією на території України іноземних юридичних або фізичних осіб-підприємців; у справах про банкрутство, коли боржник був створений відповідно до законодавства України та ін. Усі неарбітрабельні спори об'єднує одна спільна ознака: вони стосуються правовідносин, які не можна вважати такими, що регулюються виключно приватним правом. Чим вагомішим є «публічний» елемент спору, тим вищою є ймовірність того, що суд визнає предмет спору неарбітрабельним [7, с. 78]. У багатьох країнах неарбітрабельними визнаються спори, пов'язані з конкуренцією (антимонопольним законодавством), валютним контролем, процедурою банкрутства, податковим, адміністративним, трудовим законодавством, визнанням права на нерухоме майно [8, с. 44].

Поширення міжнародного комерційного арбітражу обумовило необхідність його правової регламентації. Регулювання міжнародного третейського судочинства здійснюється у трьох напрямках: міжнародно-правовими актами; внутрішнім законодавством; угодою сторін. Міжнародно-правове регулювання відбувається у таких сферах: а) уніфікація процесуальних норм з метою забезпечення однаманітності в процедурі розгляду спорів; б) створення міжнародно-правової основи для визнання і примусового виконання рішень арбітражу однієї держави на території інших; в) визначення правових основ діяльності спеціалізованих міжнародних центрів з розгляду комерційних спорів [1, с. 79-80]. До міжнародно-правових актів, якими регламентується діяльність міжнародних комерційних арбітражів, належать: Женевський протокол про арбітражі застереження 1923 р., Женевська конвенція про виконання іноземних арбітражних рішень 1927 р., Нью-Йоркська конвенція про визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень 1958 р., Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 р., Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛІ 1976 р., Типовий закон про міжнародний комерційний арбітраж 1985 р. Норми про міжнародний комерційний арбітраж містяться і в інших двосторонніх та багатосторонніх міжнародних договорах. Зокрема, Україна є учасником Угоди про порядок вирішення спорів, пов'язаних зі здійсненням господарської діяльності, підписаної державами-учасниками СНД (1992 р.), нею укладено цілий ряд двосторонніх договорів, що стосуються даного питання: з Китайською Народною Республікою (1992 р.), Чеською Республікою (2001 р.), Грецькою Республікою (2002 р.) тощо.

Щодо національного законодавства України, яким регламентується діяльність міжнародного комерційного арбітражу, то сюди слід віднести Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж», Закон України «Про виконавче провадження», Положення про Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України, Положення про Морську арбітражну комісію при ТПП України, розділ VIII Цивільного процесуального кодексу України «Про визнання і виконання рішень іноземних судів в Україні», Постанову Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами клопотань про визнання й виконання рішень іноземних судів і арбітражів і про скасування рішень, постановлених у порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України».

Не менш важливим є регулювання діяльності міжнародного комерційного арбітражу угодою сторін. Як справедливо зазначає Г.А. Цірат, провідну роль у сфері міжнародного третейського судочинства відіграє принцип «автономії волі». Суть принципу полягає в тому, що компетенція (право) третейського суду розглядати певний спір виникає на підставі угоди сторін про передачу цього спору на вирішення третейського суду. На цьому принципі базується інститут вибору третейських суддів (арбітрів), узгодження процедури розгляду спору, вибору права, що буде застосовуватись при вирішенні спору по суті тощо [11, с. 13]. Таким чином, саме арбітражна угода, яка може фіксуватись у виді арбітражного застереження, що міститься в договорі (контракті) чи окремої арбітражної угоди (арбітражний компроміс або третейський запис), є правовою основою для звернення в міжнародний комерційний арбітраж. Різниця між двома видами арбітражної угоди полягає в тому, що арбітражне застереження є складовою контракту та являє собою попередню домовленість сторін про те, що у випадку виникнення між ними певного спору за основним контрактом, вони будуть врегульовувати цей спір не в судовому порядку, а шляхом звернення до арбітражного суду, процедуру звернення до якого вони одночасно у той чи інший спосіб встановлюють. Арбітражний компроміс досягається лише в тому випадку, коли спір між сторонами з приводу певного укладеного між ними раніше контракту вже виник, внаслідок чого його у той чи інший засіб необхідно вирішувати.

Наявність арбітражної угоди виключає компетенцію державних судів як загальних, так і господарських. Якщо попри наявність арбітражної угоди справу передано до державного суду,

він зобов'язаний припинити провадження і направити сторони до узгодженого ними арбітражу [2, с. 125]. Однак для визнання арбітражної угоди дійсною вона повинна відповідати таким основним вимогам: арбітражне застереження або арбітражний компроміс повинні бути укладені в письмовій формі; сторони угоди повинні бути дієздатними відповідно до закону, що до них застосовується; угода має містити чітко виражену волю сторін на передачу в арбітраж правових спорів, об'єкт яких є арбітрабельним [8, с. 38-39]. Щодо предмету арбітражної угоди, то її сторони повинні цілком конкретно зазначити в угоді таке: а) що будь-який спір, який впливає з їх конкретного договору чи у зв'язку з ним, буде розглядатися в арбітражному порядку; або б) перелічити конкретно в той чи інший спосіб, які саме спори сторони зобов'язуються підпорядковувати арбітражному розгляду. Крім умов про предмет, в арбітражній угоді можуть міститися й інші умови: застосовне до правовідносин право; місце, мова і процедура ведення арбітражного провадження; кількість арбітрів і процедура їх призначення та відводу; порядок застосування забезпечувальних заходів, одержання письмових повідомлень, а також інші умови [8, с. 144].

Значного поширення серед учасників міжнародних приватноправових відносин набувають як постійно діючі арбітражі, так і арбітражі *ad hoc*, що створюються сторонами спеціально для вирішення конкретного спору. Постійно діючі арбітражі створюються на постійних засадах, відповідно до встановленого у кожному окремому випадку регламенту, в той час як арбітражі *ad hoc* створюються сторонами кожен раз як наслідок виникнення спору і втрачають свої повноваження з винесенням рішення, яким закінчується розгляд цього спору.

Останнім часом як місце арбітражу все більшої популярності набуває Бельгія, вимоги національного арбітражного законодавства якої (гарантія визнання і виконання рішень арбітражів, що знаходяться під юрисдикцією Бельгії; відсутність спеціальних вимог до персоні арбітра тощо) сприяють такому процесу [9, с. 320]. Щодо України, то Міжнародним комерційним арбітражним судом при Торгово-промисловій палаті України щорічно розглядається і вирішується велика кількість справ, у яких резиденти України є позивачами у 80 %, відповідачами – у 16 %, резиденти України участі взагалі не беруть, тобто розглядаються справи між сторонами з Великої Британії, США, Росії, Нідерландів та іншими державами, – у 4 % [10, с. 135].

Таким чином, з даного дослідження можна дійти висновку, що міжнародний комерційний арбітраж був і залишається ефективним альтернативним способом вирішення міжнародних комерційних спорів, який має значно більше переваг порівняно з державними судовими органами. Сьогодні міжнародний комерційний арбітраж має бути визначений як спосіб вирішення спорів недержавним органом, створеним сторонами на підставі приватного договору, шляхом добровільної передачі повноважень на винесення остаточного обов'язкового рішення третій незалежній компетентній стороні (сторонам).

Список використаної літератури:

1. Винокурова Л. Порядок розгляду спорів у міжнародному комерційному арбітражі // *Право України*. – 2011. – № 1. – С. 79-96.
2. Гуменюк В. Компетенція міжнародного комерційного арбітражу при розгляді зовнішньоторгових спорів за договірною підсудністю // *Право України*. – 2008. – № 8. – С. 124-129.
3. Гуменюк В. Правові аспекти діяльності міжнародного комерційного арбітражу // *Право України*. – 2008. – № 4. – С. 139-145.
4. Міжнародне приватне право. Актуальні проблеми / За ред. А. Довгерта. – К., 2001.
5. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959-ХІІ // *ВВР*. – 1991. – № 29.
6. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24 лютого 1994 р. № 4002-ХІІ // *ВВР*. – 1994. – № 25.
7. Захарченко Т. Визнання та виконання арбітражних рішень на території України // *Право України*. – 2008. – № 11. – С. 77-86.
8. Захарченко Т. Умови дійсності арбітражної угоди // *Право України*. – 2007. – № 10. – С. 38-45.
9. Пампуха Г.Г. Бельгія як місце міжнародного арбітражу // *Часопис Київського університету права*. – 2011. – № 1. – С. 319-321.
10. Побірченко І. Зовнішньоекономічні справи у МКАС при ТПП України // *Право України*. – 2009. – № 5. – С. 134-136.
11. Цірат Г.А. Міжнародний комерційний арбітраж: Навч. посіб. – К., 2002.

Надійшла до редакції 15.08.2011

